

מלחמת תרבות

מבוא

המאבק של חנוכה הוא מאבק עם התרבות האנושית, התרבות האנושית חודרת ומערערת את היסודות האלוקיים של עם ישראל. אמנם אנחנו חוגגים את הניצחון, אבל הניצחון של חנוכה הוא רק התחלת הדרך, המאבק נמשך וסופו באחרית הימים. בעצם זהו חג מאוד עתידי, אנחנו חוגגים את ימות המשיח, משמעות הניצחון היא שיש מלך שיושב על כיסא ה' ושופט את העולם. בנרות חנוכה 'כבתה אין זקוק לה'¹, חכמי המחקר הם בסוף, עיקר הניצחון הוא בעתיד.

שאלו אותי, איך אפשר לקרב ליהדות לפי הרב – הרב עסוק בדברים כלליים ואילו היום החיפוש הוא של הפרט. דוגמא לדבר היא הרוח הקיבוצית² – פעם היא הובילה את החברה, אבל היום זה פסה. השואל מסכים שבסוף כולם יודו שכלל ישראל הוא העיקר ויהיו מוכנים למחוק את הפרטיות שלהם, אבל הוא טען שצריך לקרב דרך הפרט.

אני חושב שאצל הרב השאלה הזו כלל לא קיימת, אין חלוקה בין כלל לפרט – יש רק תורת הכרה. אם נכבה את התודעה, יש שתי אפשרויות, או שנראה רק חומרי גלם, שהם דברים חסרי משמעות, סוג של ריחוף; או שאפילו את זה לא נראה, כי אפילו חומרי הגלם מתחילים בהכרה. אם אין סובייקט חושב, אין מציאות כלל.

הרב מסביר את כל מה שקורה במציאות, בהסברה נשמטית פנימית, ולכאורה איך העולמות הפנימיים קשורים למה שקורה בחוץ? הם קשורים בגלל שיש 'תארים מתייחסים' – מה שקורה בנפש הוא מה שקורה באמת. בעצם יש לנו רק הכרה, כל שאר הדברים אינם קיימים.

מה ש'יש' הוא רק היחס האישי שלנו כלפי המציאות. הרב מתבטא כך בהרבה מקומות: ב'צימאון לאל חי' – הוא אומר שהכל מתחיל מהאלוקות שבתוך המציאות; ב'יסורים ממרקים' – הוא אומר ש'ספירת האמונה' אומרת שהכל מתחיל מהיחס שלנו ליש, למציאות. גם בערפילי טוהר עמ' נא, הרב כותב שאם אין צדיק, הכל נופל למקומות נמוכים ושפלים, הכל נעשה כמותי והמוני.

¹ עין איה, שבת, פרק שני, ה. יש אצל הרב חלוקה בין 'חכמי מחקר', שהם מעמידים את התורה בעזרת השכל והמחקר ובכך עונים על שאלות השעה, לבין 'חכמי הרגש', שהם מעמידים את התורה מצד הצורך שלה וללא התחשבות בשאלות השעה, חנוכה הוא חג של חכמי המחקר, בחכמי המחקר יכול להופיע אור מאוד עתידי. עיין 'אשיחה – בני בנה', עמ' 26 והלאה.

² בקיבוצים הפרט היה מחוק לגמרי, יש רק כלל (בצורה מאוד קיצונית), הכלל חדר למקומות הכי אינטימיים. יכול להיות שזה היה טוב, כיון שאחרת לא היה אפשר להקים מדינה.

תחיית הפרט

אי אפשר לנו לדבר ע"ד תחית לאומית כללית אם לא נדבר בענין תחית פרטית של כל נשמה ונשמה בפני עצמה. וע"כ תחית הנשמות כטללי תחיה אמתית הרי היא חלק היותר מעכב בהתכונה של התחיה הלאומית, והדאגה הזאת של תחית הנשמה היא מונחת עמוק בלב הקדושים המאמינים בתמימות לב, אשר לא נתקו כפות רגליהם מיסוד הקדושה, החיים ע"פ התורה והאמונה בתורת ד' ממקור החיים העליונים.³

למה אי אפשר לדבר על תחיה כללית אם אין תחיה פרטית? אפשר להגיד בגלל ש'איך נִרְאָה אם כולם יהיו קיבוצניקים טיפשים?', זה נכון, אבל לא זה מה שהוא רוצה לומר. הרב רוצה להגיד שאין כלום, אלא רק נשמה פרטית. התחייה הפרטית היא מה שמעכב את הגאולה – 'היא חלק היותר מעכב בהתכונה של התחיה הלאומית'. זה גם מה שמעניין את הצדיק – 'והדאגה הזאת... מונחת עמוק בלב הקדושים המאמינים בתמימות לב...'

בדיוק אותו דבר הוא אומר בערפילי טוהר, אם אין את העולם הפנימי – אין כלום.

יש בהאישיות הפרטית של כל יחיד ענין איכותי יותר נשגב ונעלה ממה שיש בהכלל כולו על ידי ערך הקיבוץ שלו, והצד העליון הזה האישי הוא המאיר ומחיה את הכלל כולו. ולפי רוממות הערך של האישיות, ולפי ריבוים של האישים גדולי הערך, הכלל מתעלה מאד מאד בערכו הכללי, והעליה הכללית היא, שתהיה לגמרי מתאים אל הגודל האישי היותר שלם.⁴

'הצד העליון האישי הוא המאיר ומחיה את הכלל כלו' – מה שאנחנו משיגים בעולם הפנימי שלנו, זה מה שיש. הכלל הוא רק חומר גלם וההשגה שלנו היא מה שמסביר ומברר, לכך מה שחשוב הוא איך אתה חי את התופעה. צריך לדעת להקשיב לדברים וליצירות – במה התרבות עסוקה? אותו אדם (שטוען שהרב הוא 'כללי' ומחפש את ה'פרט'), הטעות שלו היא שכשהוא צריך תרבות הוא הרגיש שזה נורא ואיום, כי זה פרטי ונמוך, ולכן הוא הולך לחזור בתשובה, אבל הוא נשאר באותה טעות, הוא עדיין מחפש משהו רגשי. התרבות לא עסוקה בהתלבטויות פסיכולוגיות של בני אדם, אלא היא עסוקה ב'יש', במציאות. גם כאן הרב אומר אותו דבר, יש הרבה חומרי גלם, אבל מה המשמעות שלהם? תשובה לזה יכולה

³ אורות קסה סעיף יז,

⁴ קובץ ב, קלט. ערפילי טוהר עמ' נא.

להגיד רק האישיות הפרטית. האישיות הפרטית היא כל אחד ואחד. רק דרך התודעה שלנו אנחנו נפגשים עם היש ועם המציאות.

ולפי רוממות הערך של האישיות, ולפי ריבוים של האישים גדולי הערך, הכלל מתעלה מאד מאד בערכו הכללי. אם לא היה את איינשטיין שישב עם הסטנדר וכתב נוסחאות, גם אנחנו לא היינו מכירים את המציאות. הדוגמה הזו מדברת אפילו לגבי העולם הגשמי, עולם החומר. מה שחושף את החומר, את היש, הוא רק עולם התודעה – החשיבה, המבנים התבוניים שבתוך העולם שלנו – אין משהו אחר. אם תיטול את התודעה אין כלום – אם יש תודעה והיא מתפתחת, אז אפשר להסביר איתה דברים.

זו המשמעות 'והצד העליון הזה האישי הוא המאיר ומחיה את הכלל כולו'. לא מדבר כאן על כוח ממצע, הממצע אומר לאדם – הכל מעבר אליך, אף פעם לא תהיה צד עליון. זו הטעות של קורח⁵, שאמר כולם קדושים. ואילו משה אמר, לא, יש כישרונות, הכישרונות מאפשרות למציאות לחול, לגעת, לא במובן של כוח ממצע, אלא במובן של שושבין. השושבין מסביר מה יש פה, אמנם זה בא מהכישרון שלו, אבל בעצם הכישרון שלו חשף לאנשים את היש ואת המציאות; ובמיוחד כשמדובר על צדיקים. צדיקים לא אומרים לאדם, 'אתה תמיד תישאר כלום ואני יאיר לך את מה שמעבר אליך', לא, הם פותחים את החלונות וחושפים את האור, ואז אני יכול לראות. אז נכון שאנחנו נסתמך על הכישרונות שלהם (כי הם בעלי הכישרון וכישרון עוזר להבין דברים), אבל זו הריאליה באמת.

מדעי המוח

בשביל המונחים, 'רציונליסט' הוא לא מישהו שרק חושב באופן הגיוני, אבל בחיים שלו הוא בהמה – זה יכול להיות הוגה דעות. הרציונל בא להגיד שהכל מתחיל מהחשיבה ומהתודעה, המחשבה בונה את כל הדמות, אין משהו אחר חוץ ממה שאנחנו חושבים ומבינים. הדרך הזו מביאה הרבה רפואה לעולם, אחד המקומות הבולטים הוא הנושא של מדעי המוח, המוח הוא כלום, תיאורטית התודעה הייתה יכולה להסתדר גם בלי מוח. אחת ההבנות הבסיסיות של התודעה היא שיש רק תודעה, אחר כך התודעה מסבירה את עצמה בעזרת כלים, יש כלי שני, הוא המוח, אחריו יכול להיות גם כלי שלישי ועוד כלים, אבל עוצמת הקיום שלהם היא אפסית לעומת הקיום של התודעה. המוח לא יכול להסביר את

⁵ קורח הבין שאם יש מדרגות של קדושה, אז המדרגות התחתונות לא יהיו קדושות בעצמם, בעצם הן נשארות בחוץ; ועל זה הוא אמר בצדק 'כל העדה קדושים'. אבל באמת המדרגות הם כמו שושבין, הן מאפשרות לקדושה לחול גם במקומות הנמוכים ורק כך נבנות המדרגות התחתונות. כלומר, נכון שכל הכלל קדוש, אבל כלל בנוי מצד עליון, והצד העליון ממלא אותו.
הממצע רק מעביר הקדושה, אבל לא מאפשר חיבור. והשושבין מאפשר לכלל את הדבר עצמו. [א.ש.ל.]

הקיום של המציאות. זה נקרא רציונליזם. רציונליזם הוא לא גשמיות, או חומריות, גשמיות וחומריות הם רק 'גולם'. רציונליזם הוא תודעה. כל זה קשור למה שכתוב פה, אם ניקח את הדמיות המיוחדות האלו ('האישים גדולי הערך'), אם ניקח מהאדם את העולמות התודעתיים, לא נשאר כלום, נשאר גולם חסר משמעות. יש רק סובייקט חושב, ולסובייקט יש גם יד ורגל, המוח הוא בסה"כ מכונה, העיקר הוא הסובייקט החושב, הוא הדבר הכי ממשי שיש.

"כשמתעוררת בעולם נטיה כללית כשהיא מנותקת מהערך האישי נעשית תשות כוח רוחני בעולם" – פוזיטיביזם, יש רק חומרי גלם. למשל, בשביל להסביר מהי אהבה, אני יכול לצלם אנשים מחובקים, ואני יכול לצלם אותם ברנטגן או בצילום יותר פנימי, אבל שום דבר מזה הוא לא אהבה; אהבה היא לא לתת כסף לילדים וגם לא לחבק; אהבה היא משהו תודעתי, תבוני, שיש בתוכי. אני מרגיש קשר למשהו תודעתי אחר. אחר כך אני יכול גם לצלם את מה שקורה, כי גם הגוף לוקח בזה חלק. כך הרב אומר, אם אתה מתאר נטיה כללית בעולם, אתה בעצם יוצר מכונה נמוכה. כל זה מהלך אחד.

עניין של תודעה

אם נחזור לפרק באורות,

אמנם עתה כאשר התור של התחיה הלאומית בכללותה לכל הקימה בא אלינו, מוכרחים אנחנו להעמיד מצבי נפש כאלה, שיובילו אותנו מתוך התחיה הנשמטית הפרטית לתחיתה של האומה בכלל. וזה נשתכח מכל העסקנים המפורסמים של תחית האומה, כמו שנשתכחה דעת אלהים חיים מהחלק היותר גדול של העוסקים בטכניקה, ובתחיות מעשיות של התרבות האנושית, וכמו שהתרבות המודרנית בכללה היא סובלת מחשכים באין שיעור, מצד המחלה של שכחת ד', ככה סובלת מזה ג"כ התחיה הלאומית. והחלוצים של התחיה באמת מוכרחים הם לעסוק באלו שתי העבודות ביחד, תחיתו של השכל האלהי בתוך המדע המעשי לכל מחלקותיו, ותחיתה של הנשמה האלהית בתוך התחיה הלאומית לכל מערכותיה המעשיות.

הרב מתאר את מדינת ישראל כמו שאנחנו מכירים אותה היום. הדרך לבוא לתחיה הכללית, היא מתוך התחיה הפרטית. אם אין את הכישרונות הפנימיים – שיוצרים מגע אמיתי איכותי עם המציאות – האדם נהפך למכונה. זה שהאדם היום נראה כמו מכונה, זו איננה האמת, אלא המסקנה של הכישלון; כל ההסברה שמדעי המוח מסבירים את האדם – כמו מכונה –

היא תוצר של הכישלון, תוצר של חוסר פיתוח העולם הפנימי. העולם הפנימי הוא הדבר האמיתי. הרב בפרק יז של ישראל ותחיתו, אומר את זה גם על האנושות, הוא מתאר שהפילוסופיה מאבדת את ערכה, כיוון שאין את האנשים שחושבים ומבינים, אין את העומקים של התודעה, אז העולם הולך ומתדרדר עד שבסוף ישנם רק דברים טכניים ונמוכים.

אורח טוב ואורח רע

הוא היה אומר אורח טוב מה הוא אומר כמה טרחות טרח בעה"ב לפני כו', אורח רע מהו אומר מה טרחות טרח בעה"ב זה כו'. מפני שישנם בעולם אנשים בעלי יאוש וספק המדברים תועה על ההשגחה העליונה ומוצאים בעולם רעות רבות, ועל פי דבריהם ישפל רוח האדם ויאבד את ישרו וטוהר לבבו ויראת ד' תלך תמס מקרבו. ע"כ למען לא יתפתה האדם לטענותיהם הכוזבות, יצייר כי באמת היאוש וההשקפה בעין רעה על המציאות והבטחון וההשקפה בעין טובה, שניהם אינם באים לאדם ע"פ חילוקים בשכל החיצוני המופשט כ"א הדבר תלוי בתכונת הנפש הטובה היא אם רעה.⁶

בעלי הספק שהרב מדבר עליהם הם אנשי אמת, הוגי דעות, (המציאות האובייקטיבית נראית להם רעה). אבל הרב אומר שבעצם אין מדע אובייקטיבי מנותק מהאדם, ואם יש הוא תוצר של האדם – איך שהאדם רואה את המציאות, ככה הוא מעבד אותה. האדם יוצר את הקומפוזיציה, הוא לוקח את המושגים ונותן להם את המשמעות, הוא לא מתחיל בסידור הנתונים, גם השגת הנתונים היא עניין של התודעה. התודעה של האדם היא זו שגילתה שיש מוח.

כי כמו שאנו רואים במקרים הקטנים, שהאורח הטוב יצייר את טובו של בעה"ב ואין בזה מן השקר כלל, כי המסתכל בעין טובה ימצא באמת את הצדדים הטובים שמחייבים אותו להכיר טובה ולקנות אהבה וקורת רוח מבעה"ב. וכיון שנפשו טובה הרי הוא מוצא לפניו נכון לדון לכף זכות וכף צדק, שידוע בעצמו מדת טובו שאלמלא הי' הוא בעה"ב מכניס אורחים, אם יהי' בידו היו מקבלם בסבר פנים יפות בשמחה ובעין יפה. א"כ גם בעה"ב זה ודאי טרח ג"כ הכל בשבילי, מפני שהתכונה הטובה של אהבת רעים הי' כדאי להכריעו לכל אלו המעשים. אבל האורח הרע,

⁶ עין איה, ברכות, פרק תשיעי, רפ"ז.

שאינו מצייר בנפשו עושה טוב באמת, לא יוכל לצייר ציור הגון וטוב ומחפש צדדים להקטין את הרושם הטוב, ואם ימצא צדדים ליחש לרע מיחשם.

כן נפש צדיק הזכה המוכנת לעשות טוב, תשקיף על ההשגחה האלהית בעין טובה, כי מנפשו יחזה שרצונו רק להיטיב. ומנין נמצא בנפשו הכשרון הזה, אם לא מאור העליון הטוב והמטיב. ע"כ יהיה בטוח כי הכל נעשה לטוב, והרעות המתרגשות בעולם יש להם אחרית טובה, וממילא ישמח בחייו ויהי עובד ד' באמת ולבו טוב על הבריות. והנפש הרעה שלא תוכל לצייר כ"א רק רע, תשקף ג"כ על העולם בעין רעה, ותתיאש מכל צדדי החיים שתוכל לדון אותם לרעות ולהקטין את הטובות בקטנות ערך.

ודאי שיש באדם הזה דברים רעים, השאלה איך אני קולט אותם. אני יכול לקחת צבע אפור בהיר ולהפוך אותו לשחור ואף להישבע שהוא שחור כבד. אדם נותן לדברים מסוימים משקל יותר גדול, ככה הוא מגדיל את הרעות. למשל – אני רואה טוב, ואני מכיר שהאדם הזה טוב, אבל אני אומר 'בסדר הוא רק רוצה לרצות', ברגע שאמרת כזה דבר, הרגת את האדם; כל הטוב שלו הוא בסך הכל תסביך משפחתי, הילד הזה אינו טוב, הוא רק רוצה לרצות, יכול להיות שהילד האגואיסט יותר טוב. ההבדל בין טוב לרע הוא קומפוזיציה, איפה שמים את המשקל. לתודעה יש כמה תפקידים, קודם כל מה אתה רואה? אבל גם אחרי שאתה רואה, איזה משקל אתה נותן תופעות האלו?

כך גם במאמר הפחד⁷. זו הבעיה של ה'פחד הנפרז', הפחד הנפרז בא מתוך צדקות, זו מחלה של בתי מדרש, האיש שיש לו פחד נפרז הוא על גבול הנקי, אבל הוא לא תופס את העולם בצורה נכונה⁸ – תלמיד חכמים מאבדים את התחושה הנכונה למציאות. הפחד הוא החורבן של ירושלים⁹.

הסוגיה הזו נכונה גם לגבי מדע ופילוסופיה, גם אצלם הכל מתחיל מהנטייה של התודעה – פסיכואנליזה. הסיבה שהרב מדבר על טוב ורע, כי הוא מדבר על דעת, יצר טוב ויצר רע יושב בלב, הוא מעדיף לדבר על הלב מאשר על השכלות והפשטות, הלב הוא מרכז האדם, זו שפה יותר קיומית.

הרב מעדיף לדבר על השפה הקיומית, ככה הוא אוהז ביש – באופן בלתי אמצעי.

⁷ עקבי הצאן עמ' ק"ט.

⁸ דומה לאורות התורה פרק יג, ח.

⁹ אגרות ראי"ה, אגרות קמור.

חכם ומבין מדעתו

זה מזכיר את זה שדברים פנימיים אפשר ללמוד רק אם האדם מבין מעצמו¹⁰, אין טעם ללמוד עם אדם שלא מבין מצד הדעת שלו. כשאנחנו מדברים, אנחנו מדברים על דברים שידועים לנו, דברים משותפים, ואז יש תקשורת ושיח אמיתי; רק ככה אפשר לפגוש את המציאות והאחר. מה שיש בתוכי אני רואה; כמו שדרך המתמטיקה אני רואה את המציאות הפיזית, ככה דרך העולמות הפנימיים אני יכול לפגוש תנועות פנימיות במציאות. יש שיטת טיפול שבנויה על שיקוף, שיקוף בעצם בא להגיד שהבעיות שאתה רואה אצל אחר, הם בעצם בעיות שלך, בעצם אדם לא רואה שום דבר, הוא נמצא בחדר מלא מראות. כשהוא מסתכל סביב הוא רואה את עצמו, הוא רואה את הבעיות שלו בכל מקום. ההסבר שלנו דומה, האדם רואה את הכל דרך העולם הפנימי שלו, אבל כאן המראות שקופות. יש כאן יחס וחיבור. שיטה זו הפוכה מהשיטה של המראות – שכל אחד רואה את עצמו – כאן הוא רואה דברים, הוא רואה את היש, מה שיש בתוכו פותח לו ומאפשר לו להסביר, אורח טוב מרגיש טוב, אורח רע מרגיש רע. דוגמא לזה במדעים, כמו שלפי מדידת גווני הצבעים שיש בתוך מקור חום קרוב, אפשר לשער מרחקים בחלל¹¹; וכמו שבמתמטיקה, אני רואה שאחד ועוד אחד שווים שתיים ומזה מסיק מסקנות רחוקות. נתאר לעצמנו שמדע האווירונאוטיקה הוא רק מראות, לא בטוח שכדאי לטוס במטוס, מי אמר שכשנעלה עליו הוא ימריא, אולי זה רק סימולציה. אלא מכאן ראייה שמה שאני רואה הוא אמיתי – העולם הפנימי הוא חלונות והוא מאפשר לי את המגע עם המציאות שמסביב. זה נכון לגבי הצדדים הנמוכים המדעיים, וזה גם נכון לגבי הצדדים הפנימיים, זה לא מראָה אלא יכולת לחוש את הגודל של המציאות. אדם טוב יכול להבין את האחר.

יש את המדרש על אליהו ורבי יהושע בן לוי, שאליהו קילל את העיר שיהיו לה הרבה ראשים. זה דומה לשיטה של המראות¹², כמו השטן, כתוב על השטן שיש לו הרבה עיניים¹³, כל מבט הוא קטע, אין מבט כולל, לכן כשהוא מסתכל בארץ הוא לא רואה את הקב"ה. השטן הוא כמו המדע, כל קטע חי בתוך עולם של מראות שלא יכול לצאת מעצמו, כמו אדם שיושב בחדר עם מראות וחושב שהוא מדבר עם הרבה אנשים ובעצם הוא מדבר רק עם עצמו.

¹⁰ ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. (חגיגה, פרק ב, משנה א)

¹¹ אפקט דופלר.

¹² הרבה ראשים זו קללה, כיוון שבעצם אדם רואה רק את עצמו. ואילו 'ראש אחד' זו חברה שמסוגלת לפגוש את אחר. [א.ש.ל.]

¹³ עבודה זרה, כ:, ועיין עין איה, שבת, פרק ט', קז-קח.

כל זה קשור לחנוכה, הסוגיה של חנוכה היא שכן אפשר לראות, יש יכולת לראות, להיפגש ולשוחח עם האחר.¹⁴

אנחנו לא מדברים על אופטימיסט, אופטימיסט חי בדמיונות, הוא רק רוצה לרצות, זה שהוא הולך ורואה אנשים טובים הרבה פעמים זו מחלה, אבל כאן יש יכולת לראות באמת. זו אינה ספקולציה; הבעיה עם ספקולציה היא שהכל בנוי על סיבה ומסובב, אבל מה קורה אם יום אחד 'מכבים' את תופעת הסיבה ומסובב – הספקולציה מתפרקת; לכן אני אומר שיש כאן צורך קיומי, זה 'מדע נצרך'.¹⁵

האורח הטוב והאורח הרע רואים את אותן העובדות, ההבדל ביניהם מתחיל מהצורך. כך גם המאבק בין עם ישראל ליוון הוא מאבק קיומי, עם ישראל לא בא ללמד דת, דת היא לא משהו קיומי¹⁶, יש כאן מאבקי עומק. השפה היחידה שיכולה להסביר את המקום הזה היא מיתוסים – משהו הרבה מעבר לתודעות ולהסברות שלנו.

'כי מנפשו יחזה שרצונו רק להיטיב', ככה הנפש הזו חיה, זה מימד קיומי שלה, אדם אחר לא יהיה מסוגל להבין, כמו שאדם שחי בעולם דו מימדי, לעולם לא יבין איך נראים דברים בשלוש מימדים. מי שלא יכול לחיות ככה הוא מסכן – חסר יכולות.

חשוב בסוגיות האלו לא להפוך את הרב למשהו חווייתי, אם הופכים את זה לחווייה מקבלים זוועה – כמו המראות. ואילו הרב מדבר על גשרים, על שיח, על ריאליה; וזה מתפתח דווקא מהעולמות הסובייקטיביים. זו אחיזה ביש במובן המלא.

בחירה חופשית

ונתנה הבחירה הזאת ביד האדם, כדי שתהי' מקושרת בעקב הנפש הטובה ג"כ עריבות החיים ושקיטת הלבבות בעוה"ז. ומטובת העין לגבי ההשגחה העליונה תבא ג"כ טובת עין אל הבריות באהבה ושלוש. ואמר שבעל העין טובה יגדיל כל פעל, לפי התכונה האנושית המתחשת לשירה מתוך עונג והרחבת הדעת על מחזה מעשה ד' הנהדרים "מה גדלו מעשיך ד'", "במעשי ידיך ארנן". והשירה הרי היא ג"כ יצירה נפשית הנכונה לענג את האדם בעונג רוחני, להרבות ששוננו וטובו. והמביט בעין יפה יראה

¹⁴ הטומאה אומרת שהמציאות נפרדת, וכל פרט שקוע בעצמו, וחנוכה בא לגלות שיש מבט טהור ואפשר להיפגש ולשוחח. [א.ש.ל.]

¹⁵ עיין 'מהות הכפירה', מאמרי הראייה עמ' 10-11.

¹⁶ לכן הדתות הביאו שנאה לעולם, כי הם סוג של אידיאל שבא לשלוט על החיים. (דעת אלוקים עמ' קלג-קלה).

טוב גם בחלק השירי, גם במה שהדמיון יוכל להיות נהנה ממנו ג"כ יודה ע"ז לד' חסדו שיצר את העולם באופן הגון כזה, שיש ג"כ מקום להנאות עדינות ונעלות ע"י כח השירה, "זכור כי תשגיא פעלו אשר שוררו אנשים".

עד כאן הרב הסביר שהכל מתחיל בתודעה, אין דרך אחרת. עכשיו הרב מסביר את הגודל האלוקי של הדבר הזה:

'ונתנה הבחירה הזו ביד האדם', הקב"ה נתן לנו את זה, הוא כאילו תלה את האובייקט בסובייקט. עולם הבחירה הוא הסובייקט, הקב"ה תלה את כל המציאות בבחירה החופשית של האדם; אם האדם יהיה מנוול, אז הקומפוזיציה של המציאות תהייה כזו; ואם הוא יהיה קדוש וצדיק אז ככה הוא יעבד את המציאות. גם מבחינה מדעית, אם היו נותנים לעולם לזרום, לפי איך שהאדם חי עכשיו, אז המסקנה היא חורבן.¹⁷

"נתנה הבחירה ביד האדם כדי שתהיה מקושרת בעקב הנפש הטובה גם כן ערבות החיים ושקיטת הלבבות בעולם הזה." החיים עצמם ערבים, בעולם הזה – זה נקרא 'להתענג על ה' – האדם והעולם בהרמוניה.

אני רוצה לחדד את הנקודה הזו, השיטה של המראות אומרת שאם אני רואה שכולם מחייכים אלי, זה אומר שאני מחייך ובגלל שאני מוקף מראות נראה לי שכולם מחייכים. אבל בשיטה שלנו, באמת כולם מחייכים, 'ניתנה הבחירה ביד האדם', הוא יכול לראות את העולם ככה או ככה. כך גם על ההשגחה אלוקית, אם הייתה רעידת אדמה, אדם יכול לומר איזה עולם רע והוא יכול לראות את העולם בצורה גדולה – נתנה הבחירה ביד האדם.

הדבר הזה נקרא בחירה. מה קורה כשמוציאים את הסובייקט מהאובייקט? העולם הופך למכני. הסובייקט – בבחירה שלו – מכיר את המציאות וככה הוא רואה גם את מה שסביבו וככה הוא משיג את האלוקות. (הבחירה היא לא ליצור בתוך המציאות, אלא ליצור את המציאות). אדם שנברא בצלם אלוקים, ויודע להכיר את הגדלות האלוקית – יודע להגיד שירה. להגיד שירה זה בחירה. יהודי שקם בבוקר ואומר פסוקי דזימרה, זה קודם כל בשביל האדם עצמו, אבל גם העולם נהפך לכה, הוא מכיר את העולם דרך שירה.

¹⁷ היה פורים אחד, בדיוק אחרי שעשו את השיבוט של הכבשה (הכבשה דוליא), ותלמיד חכם אחד אמר לר' צבי שזו תחילתה של תחיית המתים. ר' צבי יצא מהכלים שלו, זה לא נקרא תחיית המתים! תחיית המתים זה להתעסק בנקודות האלו – שהתודעה בונה חיים.

צריך להבין מה הביטוי 'שירה' הוסיף לנו. כשתליתי את האובייקט בסובייקט, לא רק שככה התודעה עובדת (דרך סובייקט חושב), אלא העולם הפך לשירה; ברגע שחיברנו את האובייקטיבי והריאלי לאדם, ממילא יש גם שטן ויש עומקים של רע, אבל יש גם עומקים של גודל ושל טוב אלוהי. זה הפשט 'במעשה ידך ארנן', זו באמת רינה. שוב, זו לא תחושה של אדם שנמצא באולם של מראות והוא גם שר; לא, באמת העולם כזה, הקב"ה תלה את האובייקט בסובייקט. המציאות תלויה באיך שאני חי את עצמי, אם אני חי כבהמה או כנברא בצלם אלוהים. אם אני חי את המציאות בקטנות היא תהיה קטנה, ואם אני חי בגדלות היא תהיה גדולה, המציאות היא לפי הפרשנות שלי. היתרון בדבר הזה, הוא 'ערבות החיים ושקיטת הלבבות', העולם ערב לאדם, יש הרמוניה, הלב שקט, אין לי מהומה, אין סתירות.

הרב כותב באג' קמ, שמספיק לי אהבה עצמית, האהבה העצמית מתרחבת על הכל, אז אני אוהב הכל. אבל לא רק שאני אוהב, אני גם מסביר הכל בהבנה הפנימית שלי, בגודל שבו אני חי.

אמנם בעל עין הרע, לא די שלא תהי' נפשו ישרה בו להתענג מחלק השירי שבמציאות, כ"א גם מה שראוי מצד החכמה לאהוב ולכבד ג"כ לא יראה, ויראה תמיד באנשים רעות וחשדות. והצדדים הטובים יסתיר.

קצת כמו בלעם, הוא לא מתענג, אלא כמו 'ויקר', הוא רק רואה כעסים. ממילא הוא גם לא חברתי.

בעל אגדה

על דבר אגדות האבקת רוכל, על פי רוב צפונות בהן שיטות שלמות ובקורת אדירה על כל הרע והכיעור שבמהלכי עבודה זרה וכל אביזרייהו, שדווקא בצאתם ממסגר צר ודחוק מאד של אגדה תמוהה הרבה תוכל להיות מוארת כל צרכה. וכך הוא טבע העיון של הדברים הנסתרים, אבל לא נכתבו מעולם דברים כאלה במגמה טנדנצית, להגיע על ידה לאיזה תכלית מכוונת, כשם שאין התפעלויות שירית נכתבת לשם תכלית, כי אם כך היא הצורה הנפשית פנימה, ושירים שנכתבים לשם מגמה אין רוח השיר הטהור חל עליהם, וכמו-כן הגדות שנכתבות לשם כך הנן בכלל אגדות של דו-פי (כמו דו-פרצופין). וכל תכנן של האגדות הטהורות והקדושות הנן העתקה נאמנה של חזיון הנפש בעולמה הפנימי, שזהו השפה שלה בטבע, והאמת המעשית

יוצאת על פי קלסטר שלה ונותנת להחכמה את עבודתה, לכלול ולחבר את שני העולמות הללו יחד ביחודא שלימים.¹⁸

צריך לדעת דבר אחד, באגדות של הש"ס נמצא הנסתר היותר גדול שיש, החביאו אותם בסיפורי סבתא כאלו. אבל לפני שנדבר על האגדות התמוהות, יש כאן נקודה חשובה – מה שדיברנו על הסובייקט. "כשם שאין התפעלות שירת נכתבת לשם תכלית, כך היא הצורה הנפשית פנימה" השירה היא הצורה הנפשית פנימה, כמו שהסברנו, לא במובן של חוויה, אלא במובן של היכולת שלי לאחוז במציאות. לדוגמא, כששי עגנון יושב בשטיבל, מסתובבים שם הרבה אנשים וכולם רואים אותו דבר, אבל אדם עם כירשון פנימי, יכול מכל דמות להוציא דמות ספרותית, אחרי כך הוא יכתוב עליה סיפור שלם. הוא ראה עומקים שאחרים שישבו שם לא ראו, ויש אנשים שיכולים לראות יותר עמוק. ככל שאתה רואה יותר אור מהותי, אתה רואה את היש בצורה יותר נכונה, ככה נוגעים ביש.

אז ראינו איך נוגעים במציאות באמת, אבל שם גם מתחוללים מאבקים תרבותיים אמיתיים – בתוך אותו עולם סובייקטיבי איתו אנחנו אחוזים במציאות. יוצא שכל מה שהיוונים עשו לנו וההתמודדות שלנו איתם, הן לא סוגיות דתיות, אלא סוגיות הכרתיות – הפגיעה שלהם היא ביכולת ההכרה שלנו. התרופות שאנחנו מתמודדים באמצעותם הן איך לחיות את המציאות בצורה נקיה, איך להחזיר את העולם לטהרתו. כזו היא האגדה, דרך האגדה אני תופס את העומקים של המציאות. ההגדה היא מגע ביש. לדוגמא אם ניקח את ספר האגדה של ביאליק, ואת סיפורי האגדות של האחים גרים, מאוד בולט ההבדל בין איך שעם ישראל נוגע ביש, ואיך שהתרבות הגרמנית נוגעת ביש. כשתרבות היוונית נכנסת והורסת את התרבות הישראלית, היא כאילו נכנסת לתוך האגדה ומטמאת אותה – אלו 'אגדות של דופי'. מאבקים תרבותיים הם מאבקים על שורשי התודעות.

לקראת סיום

בשביל להבין מה בדיוק היוונים טמאו, רציתי להסביר את המבנה של הנפש.

ישנה סוגיה על עמי הארץ, מיהו עם הארץ. רבי מאיר אומר שעם הארץ הוא זה שאינו אוכל חולין בטהרה, וחכמים אומרים שעם הארץ הוא זה שאינו מעשר פירותיו.¹⁹

התעלות האדם הראויה לו מצד צורתו האנושית, שבזה לא ידמה לבהמה שנפשה היא יורדת לארץ, היא בכלל ע"י שימו את המטרה

¹⁸ אגרות ראי"ה, אגרת מ.

¹⁹ ברכות, דף מז: ועין איה שם, יז.

העיקרית את צורתו האנושית, וההנאות הבהמיות לא יהיו לו כ"א לשימוש להגיע עד ההצלחה האנושית. אמנם מי שלא יאבה לטהר הנאותיו הבהמיות, וישים אותם עם כל גסותם תכלית לעצמם, הוא עם הארץ. ע"כ מי שאינו אוכל חוליו בטהרה, שאכילת החולין בטהרה מדרכת את המתנהג ככה לזאת המדה הנעלה לרומם את הנאותיו מלכלוך החומר אל הטהרה הנפשית. אמנם יש אדם שאף שבעצמו לא הגביה את רגשותיו שתהיה פנייתו בהנאות הגופניות לצד המעלה. אבל בשכל ובאמונה מכיר ומודה הוא שזהו התכלית האנושי, ואינו מהחשוכים הסוברים גם בהסכמתם שרק ההרגשה החמרית על כל שאון רגשותיה היא תכלית אושר החיים האנושיים. ואיש כזה יודה עכ"פ ביקרת ערך שלימי המעלה המיוחדים לתורה ולעבודת ד', שהם סגולת המין האנושי, ושיש יתרון לאדם בכל עמלו בהחזיקו בידם. ע"כ יעשר פירותיו כראוי, ויתן טרף לעבדי ד' המחזיקים בתורתו שזהו יסוד המעשרות בכללמי. ע"כ ס"ל לרבנן, שגם בשלא התרומם ההרגש כ"א המדע הפנימי והאמונה נשמרת בטהרה, ג"כ יצא מכלל ע"ה.

התלמיד חכם הראשון הוא אדם שהעולם הטבעי שלו, הרגש שלו, קדוש – ליבו ברשותו. אז הוא אוכל בטהרה. הדמות השנייה היא גם כן תלמיד חכם, אבל מה, הוא לא הגביה את רגשותיו. זאת אומרת, אדם שהוא תלמיד חכם, גם הרגש שלו הוא כזה, ואז ליבו ברשותו, אבל יש אדם שלא הגיע למדרגה הזו, העולם הרגשי שלו עוד לא בנוי כמו השכל, אבל לפחות בשכל ובאמונה הוא תלמיד חכם. כמו ה'זהיר', הזהיר הוא אחד שהטבע שלו עוד לא מרגיש רגשות של קדושה, אבל בשכל הוא שולט על האישיות שלו. אז נכון שאני לא מגיש ככה אבל אני מביין שככה צריך להיות. (הרגש כאן הוא הפרי של השכל, תוצאה, ולא פרצוף בפני עצמו).

מהסוגיות האלו אני רוצה לראות מהו המבנה של הנפש, וממילא איפה הפגיעה נמצאת, עד היכן הטומאה נכנסת? יש מדרגות לתלמיד חכם, יש כמה מימדים של העולם הפנימי, כל זה יהיה מפתח להבין מהי הטמאה של היוונים וכיצד התיקון המלא. נראה את הסוגיה של רבי אלעזר ב"ר יוסי, הרב קורא לו 'בעל הרגש', הוא עסוק באגדה.